

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ἦτοι

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΚΑΙ
Ο ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΟΧΙΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΕΣΜΟΣ

ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ, Δ^{ΡΟΣ} Θ. ΚΑΙ Φ.

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ Τῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ XV.

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΟΙ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΟΙ
ΕΝ Τῷ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΟΝ ΕΠΕΙ

Ἐν στίχοις 171—224 ὁ θεῖος Γρηγόριος ἐμφανίζει ὡς πρότυπα ἱερῶν ἀνδρῶν, ἀπαρνησαμένων τὰ ἐγκόσμια καὶ χάριν τοῦ Χριστοῦ τῷ κόσμῳ νεκρωθέντων, μίαν σειρὰν προσώπων, ἅτινα ἀπόγονοι τοῦ ἰδίου οἴκου ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου χαρακτηρίζονται, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐκ τοῦ τρόπου καὶ ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἧ ἐν τῷ παρόντι Ἔπει τὰ ὀνόματα τούτων παρεμβάλλονται καὶ μεταξύ των, προδήλως δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνίου συγγενῆ καὶ οἰκεῖα φαίνεται ὅτι ἦσαν. Ἐπειδὴ τὸ σύνολον τῶν ἐνταῦθα ἀναφερομένων προσώπων ἀποτελεῖ οἰοεὶ μίαν ἀδιαίρετον ἐνότητα, παραθέτομεν κατωτέρω μετὰ τῶν ἡμετέρων παρατηρήσεων καὶ τῆς μεταφράσεως τοὺς σχετικούς στίχους. Ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου πληροφοροῦμεθα περὶ τινων ἐξ αὐτῶν, ἐκτενέστερον, ὡς εἰκός, θέλομεν περὶ τούτων διαλάβῃ. Τὰ ὀνόματα, τὰναφερόμενα κατὰ σειρὰν ἐν τῷ Ἔπει, εἶναι τὰ ἑξῆς: Θεόγνιος, Ἐῦανδρος, Ἀστέριος καὶ οἱ δύο ἀδελφοί του, Φιλαδέλφιος, Μακρόβιος, Ρήγιος, Λεόντιος καὶ Ἡλιάδωρος. Προκαταβολικῶς δὲ λεχθῆτω καὶ τοῦτο: Ὅτι δηλ. ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἧ παρεμβάλλονται οὗτοι καὶ δὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν Κληδονίου, Εὐλαλίου καὶ Ἑλλαδίου, Καρτερίου καὶ Νικοδήμους, πάντων στενῶν τοῦ θεοῦ Γρηγορίου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συγγενῶν, συνάγεται ὅτι καὶ οὗτοι συγγενεῖς τούτου θὰ ὑπῆρξαν ἐκ πατρὸς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Ἑλλήνιος, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν τί περὶ αὐτῶν διαλαμβάνει ὁ μέγας οὗτος πατὴρ ἐν τοῖς σχετικοῖς στίχοις τοῦ πρὸς Ἑλλήνιον Ἔπους του. Ἴδου τὸ κείμενον:

Στίχ. 169 «Ὁὗτος μὲν δὴ σοι τοῖος δόμος, εὔχος ἐμοῖο,

» 170 Εὔχος ἐμῆς μάνδρης, αἵματος ἐξ ἐμέθεν.

Οὐδὲ μὲν ἐν πυμάτοις Θεόγνιος, ἀλλ' ἐπὶ γαίης

- Ἰσάμενος, θώκων ἄπτεται οὐρανίων,
 Μείλιχος, ἠδυεπής, αἰεὶ χλοόοντι προσώπῳ
 Φαίνων εὐμενέος πνεύματος ἀγλατῆν,
 175 Οὐδ' ἐπίπλαστον ὑπερθεν, ὁμοίᾳ θηλυτέρῃσι,
 Βάλλων χρῶμ' ἀρετῆς, κάλλος ἐλεγχόμενον,
 Ἄλλὰ φόβον πραπίδεσσι Θεῶ φίλον ἐντὸς ἕρῳων,
 Μοῦνῳ τῷ κρυφῶν ἴδμονι φαινόμενον.
 Θαῦμα μέγ', ὑστάτιόν περ ἐπαΐξας σταδίοισι
 180 Τῆς ἀρετῆς, ὅσσον ἐφθασε τοὺς προτέρους
 Καρπαλλίμοισι πόδεσσι· φίλοις δέ τε παισὶν ἀρείῳ
 Γευσαμένοις σοφίης μοῦραν ἔδειξε βίον.
 Ἦν δὲ πάρος γαίηθεν ἐς οὐρανὸν εἶδε ταθεῖσαν
 Ἰσακίδης Ἰακὼβ ἡμέτερος προπάτωρ
 185 Κλίμακα, τήνδ' ἀνιών, ὣς κεν Θεὸν αὐτὸν ἴδῃται,
 Πηγὴν ἀκροτάτην οὐρανίων φαέων·
 Βαθμῶν τὸν μὲν ἔλειπεν, ὁ δ' ἴχνια νῦν ὑπέδεκτο,
 Τοῦ δ' ἔχεται παλάμη, ὄμματα δ' ἄλλον ἔχει.
 Τοίη γὰρ μερόπεσσι δόδος, καὶ τοῖον ἐμοῖο
 190 Αἶμ' ἀνάγει Χριστιῶ εὐγενέτης γενέτης.
 Πολλὰ δ' ἄρ' Εὐάνδρου κειμήλια ἔνδοθι κεύθει
 Ψυχῇ, καὶ πολιῆς λευκότεραι πραπίδες.
 Τίς δέ κεν Ἀστειοῖο σαοφρονέων λελάθοιτο,
 Ἦδὲ κασιγνήτων τῆς ἱερῆς τριάδος,
 195 Οἷς ξυνῆ σοφίη, ξυνὸς βίος, εἷς ἐν ἄγερθεν
 Ἐλπωρῆ· μούνη σαρκὶ μεριζόμενοι,
 (Σιγῆσω Φιλὰδελφον, ἐμόν κέαρ, εὐγενὲς αἶμα)
 Μακροβίου δ', ἐπὶ τοῖς, θρέμματος ἡμετέρου,
 Θρέμματος ἡμετέροιο, φίλον δ' ἐμόν, ὃν πτερύγεσσι
 200 Εὐμενέων Χριστὸς ἀμφὶς ἔχει μεγάλας,

 Ὅν πάντων κρατέων οὐκ ἐφύσησε τύφος ;
 Ῥήγινον ὕψι βιβάντα, Δεόντιον, Ἠλιόδωρον,
 Οἳ Χριστοῦ σοφίης ἄκρον ἔχουσι γέρας,
 205 Ἄλλους τ' ἀγροτέροισι μετ' ἀνδράσιν ἄστρα φαιινά,
 Πολλοῖς ἡμερίων οὐδὲ φαιινόμενα,
 Ἐν Χριστοῦ μελέεσσι τὰ τίμια, τίς κεν ἐνίσποι
 Σφρηγίδας ἀθανάτου, κάλλεα σαρκοφόρα ;
 Πάντες δ' οἳ γε Θεοῦ μεγασθενέος θεράποντες,
 210 Ἄλλος ἐν ἀλλοίῃ ἄρτιος εὐσεβίη,

- Ἰγχεσι κουφοτάτοισιν ἐπιστείβοντες ἄρουραν,
 Δεξιτερῆς παλάμης θρόμματ' ἀριπρεπέα,
 Καὶ νηοῦ μεγάλοιο λίθοι, οὗς Χριστὸς ἔδησεν
 Ἐλλήλοισι ἔρατῇ Πνεύματος ἀρμονίῃ
- 215 Ὅτ' ζωῆς σπινθῆραι μικροῖς ζῶουσιν ἐλαφρὸν
 Τόνδε βίον, γαστρὶ παῦρα χαριζόμενοι
 Ἀρχεκάκῳ, παθέων δὲ βαρὴν κλόνον, ἠδὲ κελαιὸν
 Ἰστιάσιν Βελίου οἶδμ' ἐπανιστάμενον,
 Σταθμὰ λόγῳ, σιγῇ δὲ μέτρον, καὶ δεσμὰ γέλωτι,
- 220 Οὔασι, καὶ σταθεροῖς ὄμμασι βαλλόμενοι,
 Νήλιποι, εὐαλέοι, πενθήμονες, οἰοχίτωνες,
 Νεκροὶ ἐπιχθόνιοι, ζῶντες ἄνω πραπίσι,
 Μείζον ἐν ὀφθαλμοῖσι Θεοῦ σέλας ἀλὲν ἔχοντες,
 Ψυχῶν τ' εὐσεβέων κεῖθι χοροστασίην».

Ἴδου νῦν καὶ ἡ ἡμετέρα μετάφρασις.

- 169 Τοιοῦτος μὲν λοιπὸν εἶναι εἰς σέ, καύχημά μου, ὁ οἶκος οὗτος,
 170 Καύχημα ἐκ τῆς ἰδικῆς μου μάνδρας, ἐκ τοῦ ἐμοῦ αἵματος.
 Οὔτε μὲν ἐν τοῖς τελευταίοις ὁ Θεὸς γενίος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς
 Ἰστάμενος, τῶν οὐρανίων θρόνων ἐφάπτεται,
 Μειλίχιος, γλυκυφραδῆς, πάντοτε μὲ χλοερὸν πρόσωπον
 Ἐμφαίνων τὴν δόξαν τοῦ εὐμενοῦς πνεύματος,
- 175 Οὔτε ἄνωθεν ἐπίπλαστον, ὅπως εἰς τὰς γυναῖκας,
 Ἐρίπων τὸ χρῶμα τῆς ἀρετῆς, τὸ ἐλεγχόμενον κάλλος,
 Ἀλλὰ φόβον ἀγαπητὸν εἰς τὸν Θεὸν μὲ τὴν φρόνησιν ἐντός
 [περικλείων,
 Εἰς μόνον τὸν γνώστην τῶν κρυπτῶν φαινόμενον.
 Μέγα θαῦμα, ὅστις τελευταῖος ἐφώρμησεν εἰς τὰ στάδια
- 180 Τῆς ἀρετῆς, ὥστε ἐφθασεν τοὺς προτέρους
 Μὲ δομητικὸς πόδας· εἰς δὲ τὰ ἀγαπητὰ τέκνα
 Πὸν ἐγεύθησαν τὴν σοφίαν, καλυτέραν μοῖραν τοῦ βίου ἔδειξε.
 Αὐτὴν δέ, τὴν ὁποῖαν πρότερον ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν εἶδε
 [τεθειῖσαν
- Ἐὐνοῦ τοῦ Ἰσαάκ, ὁ Ἰακώβ, ὁ ἡμέτερος προπάτωρ
 185 Τὴν κλίμακα ταύτην ἀνερχόμενος, ἵνα καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἴδῃ
 Τὴν ἀκροτάτην πηγὴν τῶν οὐρανίων φώτων·
 Ἐκ δὲ τῶν συγγενῶν ἄλλον μὲν κατέλιπεν, ἄλλος δὲ νῦν τὰ
 [ἔχνη του ἐδέχθη,
 Ἄλλον δὲ κρατεῖ διὰ τῆς παλάμης, ἄλλον δὲ φυλάττουσιν οἱ
 [ὀφθαλμοί του.
 Τοιαύτη λοιπὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ὁδός, καὶ τοιοῦτο αἶμα

- 190 Ἐκ τοῦ ἐμοῦ προσάγει εἰς τὸν Χριστὸν ὁ εὐγενῆς γενέτης.
 Πολλὰ ἐπίσης τοῦ Ἐὐάνθρου κειμήλια ἔνδοθεν φυλάττει
 Ἡ ψυχὴ καὶ τῆς πολιᾶς κόμης, λευκότεραι εἶναι αἱ φρένες.
 Τίς δὲ σωφρονῶν καὶ τὸν Ἀστέριον ἤθελε λησμονήσει
 Καὶ τὴν ἱερὰν τριάδα τῶν κασιγνήτων ἀδελφῶν,
- 195 Εἰς τοὺς ὁποίους κοινὴ ἦτο ἡ σοφία, κοινὸς ὁ βίος, εἰς ἓν
 [δ' οὗτοι ἠνώθησαν
 Διὰ τῆς ἐλπίδος· διὰ μόνης τῆς σαρκὸς χωριζόμενοι,
 (Θά σιωπήσω διὰ τὸν Φιλιάδελφον, τὴν καρδίαν μου,
 [τὸ εὐγενὲς αἷμά μου)·
 Καί μετὰ τούτους τοῦ Μακροβίου θὰ μνημονεύσω, τοῦ
 [ἰδικοῦ μου θρέμματος,
 Ἐκ τοῦ ἰδικοῦ μου θρέμματος, τοῦ ἰδικοῦ μου φίλου, τὸν
 [ὁποῖον μὲ πτέρυγας
- 200 Μεγάλας περιβάλλει ἀμφοτέρωθεν τῶν εὐμενῶν ὁ Χριστὸς

 Αὐτόν, ὅστις, ἄν καὶ ἐκράτει τῶν πάντων, δὲν κατέλαβεν ὁ
 [τύφος;
 Τὸν Ρήγινον, ὅστις ἀνῆλθεν ὑψηλά, τὸν Λεόντιον, τὸν
 [Ἡλιόδωρον,
 Οἵτινες ἔχουσι τῆς σοφίας τοῦ Χριστοῦ τὸ ἄκρον γέρας,
 205 Καὶ ἄλλους μεταξὺ ἀνδρῶν ἀπαιδευτῶν ἄστρα φωτεινά,
 Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν θνητῶν οὐδόλωσ φαινόμενα,
 Τὰ τίμια μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ, τίς δὲν ἤθελε
 [προσαγορεύσει
 Τὰς σφραγίδας τοῦ ἀθανάτου (Θεοῦ), τὰ σαρκοφόρα κάλλη;
 Οὗτοι δὲ πάντες τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ θεράποντες,
 210 Ἄλλος ἐν διαφοροτρόπῳ εὐσεβεῖα τέλειος,
 Μὲ ἐλαφρότητα ἔχῃ πατοῦντες τὴν γῆν,
 Δεξιᾶς χειρὸς θρέμματα λαμπρότατα,
 Καὶ τοῦ μεγάλου ναοῦ λίθοι, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς συν-
 [ἤρμωσεν
 Μεταξὺ τῶν μὲ τὴν ἐξαιρετὸν ἀρμονίαν τοῦ Πνεύματος·
- 215 Οἵτινες ζῶσι μὲ μικροὺς σπινθῆρας τὸν ἐλαφρὸν τῆς ζωῆς
 Τοῦτον βίον, μικρὰ χαριζόμενοι εἰς τὴν γαστέρα
 Τὴν ἀρχέκακον, τῶν παθῶν δὲ τὸν βαρὺν κλονισμόν καὶ τὸ
 [μαῦρον
 Κῦμα τοῦ Σατανᾶ τὸ ἐπανάστατον σταματῶσι,
 Μὲ τὰ σταθμὰ τοῦ λόγου, μὲ τὸ μέτρον δὲ τῆς σιωπῆς καὶ μὲ
 [τοῦ γέλωτος τὰ δεσμά,

220 *Με τὰ ὄτα καὶ τὰ σταθερὰ ὄμματα ἐπιτυγχάνοντες τοῦτο,
 Γυμνόποδες, ἄνευ κόμης, πενθήμονες, μονοχίτωνες,
 Ἐπίγειοι νεκροί, ζῶντες ἄνω νοερῶς
 Τὸ μεγαλύτερον φῶς τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν πάντοτε
 [ἔχοντες,
 Καὶ τὴν ἐπέκεινα χοροστασίαν τῶν εὐσεβῶν ψυχῶν».*

Ἔχει πᾶς τις πλέον ὑπ' ὄψιν του τοὺς στίχους τοῦ θείου Γρηγορίου καὶ δὴ καὶ ἐν μεταφράσει, ὥστε νὰ δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὸν εἰρμὸν τῶν συλλογισμῶν καὶ συμπερασμάτων ἡμῶν περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων προσώπων. Θ' ἀκολουθήσωμεν τὴν αὐτὴν τοῦ Γρηγορίου σειρὰν καὶ ἡμεῖς, ὡς πρὸς τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα καὶ τὰς περὶ ἐκάστου αὐτῶν παρεχομένας εἰδήσεις. Καὶ ἐν πρώτοις περὶ Θεογνίου.

1. Θεόγνιος

Ὁ Θεόγνιος ἀναφέρεται ὀλίγους στίχους μετὰ τὸν Νικομήδην καὶ τὸν Καρτέριον. Ἀρχεται δὲ ὁ Γρηγόριος τὰ περὶ Θεογνίου ἐκτιθέμενος, διὰ τῆς φράσεως: «Οὐδὲ μὲν ἐν πυμάτοισι Θεόγνιος», ἤτοι «Οὔτε μὲν ἐν τοῖς τελευταίοις ὁ Θεόγνιος». Ἐν τῇ φράσει ταύτῃ ἐπιτραπήτω μοι νὰ πιστεύω ὅτι σύνδεσμός τις ὑπάρχει τούτου καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τοῦ τελευταίως μνημονευθέντος Διομήδους. Καὶ ἄφου ὁ Γρηγόριος οὐδὲν ἄσκοπον ἢ παράσκοπον ἐν τοῖς στίχοις αὐτοῦ περιλαμβάνει, ἀλλὰ πάντοτε ὑπαινίσσεται διὰ μέσου τῶν γραμμῶν του ὑψηλότερόν τι νόημα, εἰκάξω ὅτι ποῖα τις συγγένεια πρέπει νὰ ὑφίστατο μετὰ Διομήδους καὶ Θεόγνιος. Μήπως καὶ οὗτος ἀδελφὸς τοῦ Διομήδους ὑπῆρξεν, ὡς ὁ Βάσσιος καὶ ἄρα καὶ ἀδελφὸς τοῦ δμωνύμου πατρὸς τοῦ θείου Γρηγορίου; Κατωτέρω ἐν στίχ. 190 ὁ Θεόγνιος καλεῖται «εὐγενέτης γενέτης», ἐν ἧ φράσει τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν. Ἐάν δ' οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, τότε πάντες οἱ κατωτέρω ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ ἐν συνεχείᾳ μνημονευόμενοι πρέπει ὡς ἀπόγονοι τοῦ Θεογνίου νὰ θεωρηθῶσιν. Πάντως ἐκ τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου διαφαίνεται στενὸς πάντων τῶν προσώπων τούτων καὶ τοῦ Γρηγορίου δεσμός. Ἄλλ' ἄς παρακολουθήσωμεν τὸν Γρηγόριον εἰς ὅσα περὶ Θεογνίου ἐκτίθησιν.

Ὁ Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Θεογνίου. Χαρακτηρίζει τοῦτον «μειλίχιον, γλυκυφραδῆ, πάντοτε χλοερὸν πρόσωπον ἔχοντα» καὶ ἐπαινεῖ τὸ πρᾶον καὶ εἰρηνικὸν τοῦ καθόλου χαρακτήρος αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς ὑπερόχου ἀρετῆς τοῦ ἐπαινουμένου. Ἡ φράσις: «ὅστις τελευταῖος ἐφώρμησεν εἰς τὰ στάδια τῆς ἀρετῆς, ὥστε ἔφθασε τοὺς προτέρους με ὀρημεικοῦς πάδας», ὑπαινίσσεται, νομίζω, ὅτι ὁ Θεόγνιος τελευ-

ταῖος τῶν πρὸ αὐτοῦ περιεβλήθη τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα, διὰ δὲ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸ χριστιανικὸν του καθῆκον, ἔτι δὲ διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ ἑναρέτου βίου του, ἔφθασε ταχέως τὰ ὕψη τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ. Περαιτέρω πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Θεόγνιος ἦτο ἔγγαμος καὶ δὴ καὶ πατὴρ τέκτων: «εἰς δὲ τὰ ἀγαπητὰ τέκνα ποῦ ἐγευθήσαν τὴν σοφίαν (δηλ. τὴν κατὰ Χριστόν), καλυτέραν μοῖραν τοῦ βίου ἔδειξεν». Ἡ τελευταία αὕτη φράσις ὑπαινίσσεται, νομίζω, ὅτι καὶ ἕνια τέκνα τοῦ Θεογνίου τὸ ἱερατικὸν στάδιον ἠκολούθησαν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῶν. Τοῦτο ὑποδηλοῦσι καὶ οἱ στίχοι 187/8: «Ἐκ τῶν συγγενῶν του ἄλλον μὲν κατέλιπεν, ἄλλος δὲ νῦν τὰ ἴχνη του ἀκολουθεῖ, ἄλλου δὲ κρατεῖ διὰ τῆς παλάμης, ἄλλον δὲ φυλάττουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ του». Δι' ὅλας ταύτας τὰς ἀρετάς του ὁ Θεόγνιος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ἰακώβ. Καὶ ὡς ὁ μέγας πατριάρχης τῆς ΠΔ εἶδεν ἐν ὄραματι τὴν θανμαστὴν κλίμακα, μέχρι τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἀνυψουμένην, τὸν ἴδιον δ' ἐπ' αὐτῆς ἀνερχόμενον, οὕτω καὶ ὁ Θεόγνιος, ὡσεὶ δεύτερος Ἰακώβ, ἀνῆλθε τὴν κλίμακα τῶν ἀρετῶν καὶ ἠτύχησε νὰ ἴδῃ τὴν ἀκροτάτην πηγὴν τῶν οὐρανίων φώτων. Ἐν τέλει δ' ἐπάγεται ὁ Γρηγόριος: «Τοιαύτη λοιπὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ὁδὸς (δηλ. τῆς σωτηρίας), καὶ τοιοῦτον αἷμα (ἦτοι γένος) ἐκ τοῦ ἡμετέρου προσάγει εἰς τὸν Χριστόν ὁ *εὐγενὴς γενέτης*». Ἡ τελευταία φράσις καὶ δὴ καὶ «ὁ εὐγενὴς γενέτης» σημαίνει, νομίζω, ὅτι μεταξὺ τοῦ Θεογνίου καὶ τῆς εὐθὺς ἀκολουθούσης σειρᾶς ἐτέρων ἑναρέτων προσώπων, τῷ Χριστῷ ἀφιερωθέντων, ὑπάρχει στενὸς συγγενείας δεσμός. Ἄλλωστε καὶ τὸ συμπερασματικὸν «ἄρ» τοῦ ἐν συνεχείᾳ στ. 191, ἐν ᾧ περὶ Εὐάνδρου λόγος γίνεται, τοῦτο ὑποδηλοῖ. Εἶναι ὅμως λυπηρὸν ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν ἐκτείνεται εἰς περισσοτέρας εἰδήσεις περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν εὐθὺς ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένων προσώπων. Μόνον περὶ τοῦ Ἀστερίου ἔχομεν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου εἰδήσεις, ὀλιγωτέρας δὲ περὶ τοῦ Φιλαδελφίου, τοῦ Ρηγίνου καὶ τοῦ Λεοντίου. Περὶ τοῦ Εὐάνδρου ὅμως, Μακροβίου καὶ Ἡλιοδώρου οὐδὲν ἄλλοθὲν ποθεν πληροφοροῦμεθα, ὥστε ἀκριβεστέραν νὰ σχηματίσωμεν γνώμην.

2. Εὐάνδρος

Εἰς τὸν Εὐάνδρον ἀναφέρονται οἱ ὑπ' ἀριθ. 191 καὶ 192 στίχοι, ἔχοντες οὕτω: «Πολλὰ δ' ἄρ' Εὐάνδρου κειμήλια ἔνδοθι κεῖθει Ἰ Ψυχῇ, καὶ πολιᾶς κόμης, λευκότεραι πραπίδες», ἦτοι «Πολλὰ ἐπομένως τοῦ Εὐάνδρου κειμήλια ἔνδοθεν φυλάττει Ἰ Ἡ Ψυχῇ, καὶ τῆς πολιᾶς κόμης, λευκότερα εἶναι ἡ φρόνησις». Τὸ «πολιῆς» δυνατὸν καὶ δὴ καὶ κατὰ πρῶτιστον λόγον ν' ἀναφέρηται καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Εὐάνδρον, ἀλλὰ δυνατὸν ν' ἀναφέρηται καὶ εἰς τὸν «εὐγενῆ γενέτην», ἦτοι τὸν Θεόγνιον. Τοῦτο δὲ εὐλογοφανέστερον φαίνεται, ἐφ' ὅσον, ὡς εἴπομεν, οἱ περὶ Εὐάνδρου

στίχοι συνδέονται πρὸς τὰ προηγούμενα περὶ Θεογονίου λεχθέντα καὶ οἰονεὶ συμπερασματικῶς τῶν προγενεστέρων τίθενται διὰ τοῦ συμπερασματικοῦ συνδέσμου «ἀρ'». Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Εὐανδρος προτυποῦται τῷ Ἑλληνίῳ ὡς ἀνὴρ ἐνάρετος, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ὁ Εὐανδρος εἶτε τὸν ἀσκητικὸν βίον εἶτε τὸν ἱερατικὸν ἠκολούθησεν.

3. Ἀστέριος

Περὶ Ἀστερίου ἔχομεν τὰς περισσοτέρας εἰδήσεις. Πολλὰ ἐπιστολαὶ τοῦ θείου Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἀστέριον διεσώθησαν, λίαν ἀξιόλογοι καὶ διὰ τὸ θέμα ἡμῶν τὰ μάλιστα βοηθητικά. Ἄλλ' ὡς ἴδωμεν πρῶτον τί περὶ Ἀστερίου διαλαμβάνει ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἑλληγιον Ἔπει του. Ἴδου οἱ σχετικοὶ ὑπ' ἀριθ. 193—196 στίχοι:

«Τίς δέ κεν Ἀστερίοιο σαοφρονέων λελάθοιτο,

Ἡδὲ κασιγνήτων τῆς ἱερᾶς τριάδος,

Οἷς ξυνή σοφίη, ξυνὸς βίος, εἰς ἐν ἀγερθεν

Ἐλπωρῆ μόνῃ σαρκὶ μεριζόμενοι»

ἦτοι: «Τίς δὲ σαοφρονῶν καὶ τὸν Ἀστέριον ἤθελε λησμονήσει

Καὶ τῆς ἱερᾶς τριάδος τῶν κασιγνήτων ἀδελφῶν,

Εἰς τοὺς ὁποίους κοινὴ ἦτο ἡ σοφία, κοινὸς ὁ βίος, εἰς ἐν δ' οὗτοι
ἠνώθησαν

Διὰ τῆς ἐλπίδος διὰ μόνῃς τῆς σαρκὸς χωριζόμενοι».

Ποία ἡ «ἱερὰ τριάς» τῶν κασιγνήτων ἀδελφῶν τοῦ Ἀστερίου, δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει ὁ θεῖος Γρηγόριος. Τὸ ἀνωτέρω τετράστιχον, τὸ εἰς τὸν Ἀστέριον ἀναφερόμενον φαίνεται ὡς μὴ περατούμενον, ἀλλ' ὡς συνδεόμενον πρὸς τοὺς ἐν συνεχείᾳ στίχους. Ἄλλ' ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸν Φιλαδέλφιον ἐν συνεχείᾳ στίχος τίθεται παρενθετικῶς, ὁ δὲ ἐπόμενος τούτου καὶ εἰς τὸν Μακρόβιον ἀφορῶν συνδέεται μετὰ τῆς προθέσεως «ἐπὶ τοῖς», ἦτοι «ἐπὶ τούτοις», «σὺν τούτοις», «ἐκτὸς τούτων» καὶ ἄρα διακρίνεται τῶν λοιπῶν πρότερον λεχθέντων. Φυσικώτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ἴσως, ὅτι ὁ στίχος 203 ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τοῦ διακοπέντος μίτου τοῦ στίχου 196. Ἐὰν εὐσταθῇ ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη, τότε ἡ «ἱερὰ τριάς» τῶν κασιγνήτων ἀδελφῶν τοῦ Ἀστερίου θὰ εἶναι οἱ ἐν τῷ στ. 202 μνημονευόμενοι Ρήγινος, Λεόντιος καὶ Ἡλιόδωρος. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῆς ὑποθέσεως, περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν.

Ἐν τοῖς εἰς Ἀστέριον καὶ τοῖς τρισὶ κασιγνήτοις ἀδελφοῖς του ἀναφερομένοις στίχοις ὑμνοῦται ἡ ἐξαιρετος τῶν ἀδελφῶν παιδεία, ὁ ἐνάρετος τούτων βίος καὶ ἡ κοινὴ πίστις καὶ ἐλπίς ἐπὶ τὸν Χριστόν, φράσις ἥτις πιθανῶς ὑπονοεῖ ὅτι πάντες εἶτε ἀσκητικὸν βίον διῆγον εἶτε τὸ ἱερατικὸν στάδιον ἠκολούθησαν, τῷ Χριστῷ ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφιερωθέντες.

Ἄς ἴδωμεν νῦν ποίας εἰδήσεις καρπούμεθα περὶ Ἀστερίου ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου.

Τῷ Ἀστερίῳ ἐπεστείλατο ὁ θεῖος Γρηγόριος τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς: 1) τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΜΖ' ¹. 2) τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΜΗ' ². 3) τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΝ' ³. 4) τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΝΕ' ⁴. 5) τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΝΣ' ⁵. Καὶ τὰς δύο πρώτας ἐπιστολάς κατεχωρίσαμεν καὶ ἐσχολιάσαμεν ἀνωτέρω, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. ΡΝΣ' ⁶, τῆς ἐπισταλείσης τῷ Ὀλυμπίῳ, Ἐπάρχῳ ὄντι Καππαδοκίας. Ἐσημειώσαμεν ἐπίσης, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις προσημειώσσει παρὰ Migne, ὅτι ὁ Ἀστέριος ἦτο τότε καὶ οὗτος συνάρχων τοῦ Ὀλυμπίου, ἦτοι Praefectus Cappadociae. Πᾶσαι δ' αἱ ἀνωτέρω ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν, κατὰ τὴν παρὰ Migne σημείωσιν, ἐν ἔτει 382. Τὸ πρὸς Ἑλληγιον ὁμοῦς Ἔπος τοῦ Γρηγορίου ἐγράφη ἐν ἔτει 372. Καὶ ἐν τῷ Πίνακι τῷ ὀνομαστικῷ παρὰ Migne, PG 30, 1227 ἐν λ. «Asterius» φέρεται οὗτος ἐπίσης Praefectus Cappadociae. Συνδυάζοντες λοιπὸν τὰ χρονολογικὰ τεκμήρια τοῦ Ἐπους καὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιστολῶν τοῦ θείου Γρηγορίου, ἔτι δὲ τὴν ἐν τῷ Ἐπει σύστασιν τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τοῦ Ἀστερίου, προβαλλομένου ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὑπόδειγμα ἀσκητικοῦ ἀνδρός, συνάγομεν: α) ὅτι ὁ Ἀστέριος ἤδη τὸ 372 ἔτος, ὅτε ἐγράφη τὸ πρὸς Ἑλληγιον Ἔπος τοῦ Γρηγορίου διῆγε βίον κατὰ πάντα χριστιανικὸν καὶ ἀσκητικόν, διὰ τὸ προβάλλεται ὡς ὑπόδειγμα τῷ Ἑλληγιῳ καὶ β) ὅτι ὁ Ἀστέριος οὐδέποτε περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἢ ἱερατικὸν ἔνδυμα, ἐφ' ὅσον τὸ 382 ἐμφανίζεται οὗτος ὑψίστην πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν θέσιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καππαδοκίας κατέχων, ἦτοι ὡς Praefectus Cappadociae. Ταῦτα δὲ πάντα ἔρχονται εἰς ἐπίρρωσιν καὶ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ὅτι δηλ. ὁ Γρηγόριος δὲν προτυποῖ τὰ ἐν τῷ Ἐπει τοῦ πρὸς Ἑλληγιον πρόσωπα, ὡς τὸν ἀσκητικὸν βίον ἢ τὸ ἱερατικὸν ὑπόδημα ἐκλεξαμένων, ἀλλ' ὡς ζώντων ἐν τελείᾳ χριστιανικῇ ζωῇ καὶ ἐν νεκρώσει σώματος καὶ ψυχῆς, πραγματικὴν ἀσκησιν τελούντα καὶ κατὰ κόσμον νεκρωθέντα, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ χωρισθῶσι τοῦ κόσμου ἢ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἔργον ἢ ἐπάγγελμα αὐτῶν.

Ἄλλ' ἄς ἐπανεῖθωμεν νῦν ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστολάς τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἀστέριον, ἄς δὲν ἐσχολιάσαμεν ἀνωτέρω, διὰ τὸ ἴδωμεν τί δυνάμεθα νὰ καρπωθῶμεν ἐξ αὐτῶν βοηθητικὸν τοῦ θέματος ἡμῶν.

1. Migne PG. 37, 252

2. Migne PG. 37, 253

3. Migne PG. 37, 256

4. Migne PG. 37, 261

5. Migne PG. 37, 264

6. Migne PG. 37, 249/2

7. Ὅρα Migne, PG 37, 1451 σημ.

Και ἐν πρώτοις καταχωρίζομεν τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΝ' ἐπιστολήν: «Χαίρω καὶ γράφων καὶ ἐγκαλούμενος ὅτι μὴ γράφω, εἴποτε τοῦτο συμβαίνει. Χρηστά γάρ σου καὶ τὰ ἐγκλήματα. Καίτοι γε πολλάκις καὶ περὶ πολλῶν ἐπιστείας οἶδα, καὶ μὲν τοι καὶ τυχῶν περὶ ὧν ἐδεήθην σου. Καὶ εἰ μὴ τι ἄλλο, τό γε πλῆθος τῶν πεπονηθέντων μαρτυρεῖ μοι τὰ γράμματα. Εἰ δὲ σὺ μὲν ἀφθονώτερος εἶ τὴν φιλίαν, ἢ τις ἂν εὕξειτο, ἐγὼ δὲ περὶ τὰς αἰτήσεις δειλότερος. Σὺ μὲν ἔχε τὰ πρώτα τῆς ἀρετῆς· ἐμοὶ δὲ συγγνώμη τὸ φορτικὸν φεύγοντι, ἐπειδὴ πᾶν μέτρον ἄριστον οἶδεν ὁ τοῦ σοφοῦ λόγος. Πλὴν τῷ Θεῷ χάρις, ὅτι σοι τὸ εὖ ποιεῖν ἐνεχείρισεν, οὕτω κοινὸν ἐπιστήσας ἡμῖν εὐεργέτην τε καὶ συνάρχοντα. Ἐπεὶ καὶ νῦν ἐγχειρίζω σοι διὰ ταύτης μου τῆς ἐπιστολῆς, τὸν ἀδελφὸν συνδιάκονον ἡμῶν Γεώργιον, ἄνδρα τῶν ἑξαιρέτων ἡμῖν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ χρησιμώτατον, ἀξιῶν θάρσους αὐτὸν τυχεῖν ἐν οἷς πρὸς τινὰς διαφέρεται, καὶ μὴ συναρπασθῆναι τῇ τυραννίδι». Ἡ ὑπὲρ τοῦ «συνδιάκονου» Γεωργίου σύστασις καὶ τὸ τίς ὁ Γεώργιος οὗτος καὶ τίς ἡ ὑπόθεσις, ὑπὲρ ἧς ἐμεσίτευεν ὁ Γρηγόριος, δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Σημασίαν δι' ἡμᾶς ἔχουσιν ἕτερα τεκμήρια, συναγόμενα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, τὰς σχέσεις τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἀστερίου ὑποδηλοῦντα. Οὕτω ὁ Γρηγόριος ὁμολογεῖ: α) ὅτι συχνάκις ἐπεστείλατο τῷ Ἀστερίῳ («τό γε πλῆθος τῶν εὖ πεπονηθέντων μαρτυρεῖ μοι τὰ γράμματα») καὶ δὴ καὶ ὑπὲρ διαφορῶν προσώπων, εἰς ἅπερ ὁ Ἀστέριος, φαίνεται, ὅτι ἀμέριστον ἐπεδείξατο τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ. β) Ὁ Γρηγόριος ὁμολογεῖ τὴν πρὸς τὸν Ἀστέριον στενωτάτην αὐτοῦ φιλίαν («εἰ δὲ σὺ ἀφθονώτερος εἶ τὴν φιλίαν»), ὅπερ ἐμμέσως ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς περιουπῆς ἡλικίας καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες θὰ ἦσαν. Καὶ γ) ἐμμέσως ἀναφέρει τὸν «συνάρχοντα» τοῦ Ἀστερίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καππαδοκίας, ἦτοι τὸν Ὀλύμπιον καὶ προσεπικυροῖ τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν γνώμην, ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, Ἀστέριος καὶ Ὀλύμπιος «συνάρχοντες», ἦτοι Praefecti Cappadociae ἦσαν («οὕτω κοινὸν ἐπιστήσας ἡμῖν εὐεργέτην τε καὶ συνάρχοντα»).

Ἡ ὑπ' ἀριθ. ΡΝΕ' τῷ Ἀστερίῳ ἐπισταλεῖσα ἐπιστολὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα μόνον, διότι γνωρίζει ἡμῖν ὅτι τὸ αὐτὸ 382 ἔτος οἱ δύο συνάρχοντες ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καππαδοκίας, Ὀλύμπιος καὶ Ἀστέριος, ἀπεχώρησαν τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ θέσεώς των μετακληθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ὑψηλοτέραν θέσιν. Ἄλλ' εἰς ποίαν, δὲν ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος. Πάντως μετὰ πολλῆς ὀδύνης καὶ θλίψεως πληροφορεῖται τὸ γεγονός ὁ θεῖος πατήρ. Ὅτι στερεῖται δύο μεγάλων φίλων καὶ πρὸ πάντων τῆς εὐμενείας καὶ προστασίας ταύτων, ὧν δείγματα πολλάκις ἔλαβεν ὁ Γρηγόριος, τοῦτο καὶ τὴν ὀδύνην αὐτοῦ ἐπαυξάνει. Μάλιστα ἔτι θερμότερος εἰς συναισθήματα εἶναι ἔναντι τοῦ Ὀλυμπίου ὁ Γρηγόριος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπεστείλατο τὴν

ὑπ' ἀριθ. ΡΝΔ' ¹ ἐπιστολήν, ἐν ἣ μεταξὺ ἄλλων γράφει : « Ἄλλὰ τίς γηροκομήσει τὸν σὸν Γρηγόριον καὶ φαρμακεύσει τὴν ἀσθένειαν ταῖς τιμαῖς καὶ θήσει τιμιώτερον τὸν παρὰ σοῦ πολλοῖς προξενούντα τὸ φιλάνθρωπον ; ». Ἡ φράσις αὕτη μὲ ἐμβάλλει εἰς σκέψεις, μήπως ὁ Ὀλύμπιος, περὶ οὗ τρυφερώτατα ἐκφράζεται ὁ Γρηγόριος καὶ δὴ καὶ μνεῖαν τῆς ἰδίας γηροκομίας ποιεῖται, ἥς ἤλπιζε νὰ τύχη παρὰ τοῦ Ὀλύμπιου, ὑπῆρξε καὶ οὗτος συγγενῆς τοῦ Γρηγορίου. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ τρυφερόν ὕφος καὶ ἡ μνεῖα τῶν γηροκομιῶν τοῦ Γρηγορίου, ἂν μὴ διὰ συγγενείας συνεδέετο ὁ θεῖος πατὴρ πρὸς τὸν Ὀλύμπιον. Ἄλλ' ὡς ἴδωμεν τί γράφει ὁ θεῖος τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ Ἀστερίῳ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει του ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἐπάρχου ἐν Καππαδοκίᾳ. « Τί τοῦτο πάσχομεν ; », λέγει ὁ Γρηγόριος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, τῷ Ἀστερίῳ γράφων· « οὔχεσθε καταλιπόντες ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς ἀρρωστοῦμεν, οὐδὲ τοσοῦτον παρὰ τοῦ φθόνου συγχωρηθέντες, ὅσον ἐφ' ὑμῖν τὰ προπεμπτήρια φθέγγασθαι. Ὡ τῆς ζημίας καὶ τῆς ἐπηρείας ! Κινδυνεύω τι καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν. Τί λαμβάνειν ἔδει τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ παραμένειν ἔμελλεν ; ». — Ἡ τελευταία φράσις ὑπαινίσσεται, νομίζω, τὸ βραχύτατον τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Ἀστέριος κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ Praefectus Cappadociae. « Οὐ γὰρ τοσοῦτον εὐφραίνει παρὸν τῶν τερπνῶν οὐδὲν, ὅσον ἀνιᾶ χωριζόμενον. Τετιμήμεθα παρ' ὑμῶν, δεδοξάσμεθα, τῆς ἀρχῆς ἀπελαύσαμεν, τῆς φιλάνθρωπίας ἐνεφορήθημεν. Οὔτε γὰρ ἐπιλελήσμεθα τούτων, οὔτε ἐπιλησόμεθα· πρότερον ἡμῶν αὐτῶν, ἢ ὑμῶν. Τί δὲ παρ' ἡμῶν ἀντὶ τούτων ὑμῖν ; Τί δ' ἄλλο γε, ἢ ὧν ἔχομεν τὸ κάλλιστον ; ἔχομεν δὲ τὰς εὐχὰς αἷς σώζοισθε καὶ εὐδοκιμοίητε. Καὶ πάλιν ἡμῖν ὀφθεῖητε, ἂν ἄρα τοσαύτης τύχωμεν τοῦ ζῆν προθεσμίας ».

Τέλος ἡ καὶ τελευταία τῷ Ἀστερίῳ ἐπισταλεῖσα ὑπ' ἀριθ. ΡΝΕ' ἐπιστολὴ εἶναι συμβουλευτικὴ. Διὰ ταύτης ὁ πεπειραμένος καὶ σοφὸς διδάσκαλος παρέχει παραινέσεις καὶ συμβουλὰς τῷ συγγενεῖ αὐτοῦ Ἀστερίῳ, πῶς ὀφείλει καὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ ἔργῳ νὰ κατευθύνῃ τὰ διαβήματά του καὶ τὸ ὑψηλὸν του ἀξίωμα οὐχὶ ἐν «τραχύτητι τρόπου» ἐνδεικνύμενος, ἀλλ' ἐν «ἡμερότητι δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ἀρχῆς αὐστηρὸν τιθασσεύων» καὶ τέλος, ὅπως μὴ λησμονῇ ὅτι ἔχει πάντοτε ἀνάγκην καλοῦ συμβούλου ἐν πᾶσι τοῖς δυσχερέσι ζητήμασιν. Ὁ Γρηγόριος φιλοφρόνως ὑποδεικνύει τῷ φιλάτῳ αὐτοῦ συγγενεῖ Ἀστερίῳ ὅτι τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ διὰ πᾶν εἰς μέσον προβάλλον ζήτημα, ἀνώτερον τῆς πείρας ἢ τῆς ἰκανότητος αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία καὶ διδακτικὴ διὰ πάντα ὑψηλὸν κατέχοντα ἀξίωμα, διὸ καὶ παρατίθεται ἐνταῦθα : « Μέγας ἐν ἀνθρώποις ὁ Ἡρακλῆς, ὡς λόγος (ἵνα σε λόγιον ὄντα καὶ τινὰς ἀναμνήσω τῶν σῶν) ἀλλ' οὐκ ἂν τοιοῦτος ἦν, εἰ μὴ τὸν Ἰόλαον εἶχε συναγωνιζόμενον,

καὶ κατὰ τῆς ὕδρας μάλιστα, τοῦ πικροῦ τούτου καὶ πολυκεφάλου θηρίου, ἧς ὁ μὲν ἐξέτεμνε τὰς κεφαλὰς, ὁ δὲ ἐπέκαιεν, ὥσπερ τὰς τῆς κακίας ἡμεῖς. Πολλοὺς παρήλυνον οἱ Ἀκτορίωνες ἄρμασιν, ὡς Ὀμήρῳ δοκεῖ· δίδυμοι γὰρ ἦσαν καὶ τὰ σώματα καὶ τὴν τέχνην· ὁ μὲν τὰς ἡνίας· ὁ δὲ τὴν μάστιγα μεριζόμενοι, καὶ τὸ νικᾶν ἀλλήλοις συνεραυνοῦντες. Πολλοὺς διασώζει κυβερνήτης πλωτῆρας· ἀλλ' οὐκ ἂν ὁμοίως διέσωζε, μὴ καλῶ προεῖ βοηθούμενος, ὅς καὶ διαρθρεῖ τοὺς ἀνέμους καὶ τὰς ὑφάλους προδείκνυσι καὶ γίνεται τῆς νηὸς οἶόν τις ὀφθαλμός. Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τὸ ὑμέτερον. Λαμπρὸν γὰρ ὄντα τὸν ἄρχοντα καὶ παρ' ἑαυτοῦ, λαμπρότερον αὐτὸς ἐργάζη τῇ συνεργίᾳ· ὃν πολλὰ ἐπαινοῦντες, τοῦτο θαυμάζομεν μάλιστα, ὅτι τοσαύτην τοῖς δημοσίοις εὖνοιαν σφύζοντες, χώραν δίδοτε καὶ τοῖς φιλικοῖς, οὐ τραχύτητι τρόπου τὸ ἀκριβὲς ἐνδεικνύμενοι, κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀμέτρων, ἡμερότητι δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ἀρχῆς αὐστηρὸν τιθασσεύοντες».

4. Φιλαδέλφιος

Τὰ περὶ Φιλαδέλφιου ὁ Γρηγόριος διαλαμβάνει ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ στίχῳ, τῷ ὑπ' ἀριθ. 197 τοῦ πρὸς τὸν Ἑλληγιον Ἐπους του. Ἐν τούτοις καὶ ἐν τῷ μοναδικῷ τούτῳ στίχῳ σαφῶς δηλοῦται ἡ πρὸς αὐτὸν συγγένεια τοῦ Γρηγορίου. Ἔχει δ' ὁ στίχος αὐτῶ :

(*Σιγήσω Φιλάδελφον, ἔμὸν κέαρ, εὐγενὲς αἷμα*),

ἤτοι («Θά σιωπήσω διὰ τὸν Φιλάδελφον, τὴν καρδίαν καὶ τὸ εὐγενὲς αἷμά μου»).

Ἐκ τῆς θέσεως τῶν ὀλίγων τούτων λόγων τοῦ Γρηγορίου διαφαίνεται ἡ ἀγάπη, ἣν ὁ θεῖος πατὴρ ἔτρεφε πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Φιλαδέλφιου, ὥστε νὰ καλῆ τοῦτον «καρδίαν του», ἔτι δὲ ὁ στενὸς πρὸς τοῦτον δεσμὸς τοῦ Γρηγορίου, ἐφ' ὅσον καλεῖ τοῦτον «εὐγενὲς αἷμά του». Ἡ φράσις ὑπαινίσσεται ἅμα τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν τοῦ Φιλαδέλφιου. Ἀλλὰ ποῖος ὁ βαθμὸς συγγενείας τῶν δύο ἀνδρῶν, δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ἐφ' ὅσον ὁ Γρηγόριος ἀποσιωπᾷ τὸ σημεῖον τοῦτο. Πάντως, ἐὰν εὐσταθῶσιν αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ἡμῶν περὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι Ἐπει πρὸς Ἑλληγιον προσώπων, ὅτι δηλ. πρόκειται μᾶλλον περὶ συγγενῶν τοῦ Γρηγορίου ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τότε καὶ ὁ Φιλαδέλφιος συγγενὴς τοῦ Γρηγορίου ἐκ πατρὸς θὰ ἦτο.

Περὶ τοῦ Φιλαδέλφιου διαλαμβάνει καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. ΡΜΘ¹ ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τινὰ Γεώργιον διάκονον, ἐν ἔτει 382 γραφείσα. Ἔχει δ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὕτω : «Τὸ ἀρρωστοῦν θεραπεύεται, ἀλλ' οὐ συντρίβεται. Πῶς οὖν ὁ συνδιάκονος ἡμῶν Εὐθάλιος, οὔτε τὸν βαθμὸν αἰδεσθεῖς, οὔτε τὴν οἰκειότητα τιμήσας, δεσμοῖς καὶ πληγαῖς συνέτριψε τὸν ἄθλιον Φιλαδέλφιον, ὡς δείκνυσι καὶ τῶν πληγῶν τὰ σημεῖα, τοῦτο τεθαύμακα.

Μὴ τοίνυν παρέργως δέξῃ τὸ γεγονός, ἀλλὰ τὸ συμβάν, ἐλθὼν διὰ σεαυτοῦ, παραστήσον ἡμῖν. Παρέστω δὲ καὶ ὁ διάκονος καὶ λόγον ὑφέξων τῆς κατηγορίας καὶ τύπον ληψόμενος περὶ τῆς τοῦ συντριβέντος ζωῆς. Οὐ γὰρ ἀνεχόμεθα τοιαύτην ἀσχημοσύνην τολμᾶσθαι σχεδὸν ἐν ταῖς ἡμετέραις ὄψεσιν».

Εἶναι πολὺ περιέργον τὸ συμβάν, ὅπερ «ἄσχημοσύνην» ὁ θεῖος Γρηγόριος χαρακτηρίζει. Ἄλλ' ἔτι περιεργότερον εἶναι τὸ γεγονός καθ' ὃ ὁ δράστης Εὐθάλιος προστατευόμενος ἄλλοτε τοῦ Γρηγορίου ἦτο, ὡς ἡ ὑπ' ἀριθ. Θ' ἐπιστολὴ τούτου πρὸς τὸν ἐν Κων/πόλει ἄρτι τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ συνηγόρου, ἦτοι ἐν ἔτει 364, ἀρξάμενον νεαρὸν τότε Ἀμφιλόχιον καὶ μετέπειτα διάσημον μητροπολίτην Ἰκονίου δείκνυσι. Τίς ἦ αἰτία τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐθαλίου κατὰ τοῦ Φιλαδελφίου βιαιοπραγίας, ὥστε νὰ θέσῃ τοῦτον ἐν «δεσμοῖς» καὶ δὴ καὶ «πληγὰς» νὰ ἐπιφέρῃ οὗτος τῷ Φιλαδελφίῳ, δὲν πληροφοροῦμεθα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐνδιαφέρει τὸ θέμα ἡμῶν. Πάντως ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τεκμαίρεται ὅτι ὁ Φιλαδέλφιος διάκονος καὶ οὗτος ἦτο, ὡς ἡ φράσις τῆς ἐπιστολῆς: «οὔτε τὸν βαθμὸν αἰδεσθεῖς», νομίζω, ὅτι ἀποδεικνύει, ἐκτὸς ἂν αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸν ἴδιον τὸν Γρηγόριον, παραπονούμενον ὅτι ὁ Εὐθάλιος δὲν ἐσεβάσθη τὸν ἀνώτερον βαθμὸν του, οὔτε καὶ τὴν «οἰκειότητα» ἐτίμησεν.

5. Μακρόβιος

Περὶ Μακροβίου ὁ θεῖος πατὴρ ταῦτα λέγει ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνοῦν Ἔπει του :

Στ. 198—202 «*Μακροβίου δ', ἐπὶ τοῖς, θρέμματος ἡμετέρου,
Θρέμματος ἡμετέροιο, φίλον δ' ἐμόν, ὃν πτερούεσσι
Ἐδυμένων Χριστὸς ἀμφὶς ἔχει μεγάλας,*

ἦτοι
 Ὅν πάντων κρατέων οὐκ ἐφύσησε τύφος ;»,
 «Καὶ μετὰ τούτους τοῦ Μακροβίου, τοῦ ἰδικοῦ μου θρέμματος,
 Ἐκ τοῦ ἰδικοῦ μου θρέμματος, τὸν ἰδικόν μου φίλον, τὸν
 [ὅποιον μὲ πτέρυγας
 Μεγάλας περιβάλλει γύρωθεν τῶν εὐμενῶν (τῶν καλῶν)
 [ὁ Χριστός,

Ἀυτόν, τὸν ὅποιον, ἂν καὶ ἐκράτει τῶν πάντων, δὲν κατέλα-
 [βεν ὁ τύφος ;».

Οὐδεμίαν ἄλλην πληροφορίαν ἔχομεν περὶ Μακροβίου ἐξ ἄλλων ἔργων τοῦ Γρηγορίου. Πάν ὅ, τι περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν, καρπούμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω στίχων. Ἀλλὰ διὰ τὸ θέμα ἡμῶν ἰκανὰς εἰδήσεις παρέχουσιν οἱ εὐάρι-

θμοι στίχοι τοῦ Γρηγορίου καὶ δὴ καί: α) ὅτι ὁ Μακρόβιος χαρακτηρίζεται ὡς γόνος τοῦ ἰδίου «θρέμματος», ἦτοι γένους, τοῦ Γρηγορίου· β) ὅτι φίλος τοῦ θείου Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ ἰδίου δμολογεῖται, ὅπερ σημαίνει ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς που ἡλικίας πρὸς τὸν Γρηγόριον θὰ ἦτο ὁ Μακρόβιος καὶ γ) ὅτι ἐξαιρετικὴν θέσιν κατεῖχεν ὁ Μακρόβιος, μάλιστα δ' ἐν τῇ διοικήσει τῆς πολιτείας, ἂν καλῶς ἐννοῶ τὴν φράσιν: «Ὁν πάντων κρατέων οὐκ ἐφύσησε τύφος;» Τέλος δ' ἡ φράσις τοῦ θείου πατρός: «Εὐμενέων Χριστὸς ἀμφὶς ἔχει μεγάλαις», δηλ. «πτερούγεσιν», σημαίνει ὅτι ὁ Μακρόβιος ἀνὴρ εὐσεβέστατος ἦτο, πλήρως τῷ Χριστῷ ἀφιερωμένος καὶ πιθανώτατα, ὅτι τὰ κατὰ κόσμον ἀξιώματα καὶ τὰς τιμὰς ἀπαρνηθεῖς, τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα περιεβλήθη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ προβάλλεται τῷ Ἑλληνίῳ ὡς ἄριστον ὑπόδειγμα εὐσεβείας καὶ κατὰ Χριστὸν ἀσκήσεως.

6. Ῥήγιος, Λεόντιος καὶ Ἡλιόδωρος.

Περὶ τῶν τριῶν τούτων, πιθανώτατα ἀδελφῶν, ἐφ' ὅσον ὁμοῦ περὶ αὐτῶν διαλαμβάνει ὁ Γρηγόριος, ταῦτα λέγει ἐν τῷ πρὸς Ἑλληγιον Ἔπει του:

Στ. 203. «Ῥήγιον ὑπὲρ βιβάντα, Λεόντιον, Ἡλιόδωρον,

Οἱ Χριστοῦ σοφίης ἄκρον ἔχουσι γέρας,

Ἄλλους τ' ἀγροτέροισι μετ' ἀνδράσιν ἄστρα φαιινά,

Πολλοῖς ἡμερίων οὐδὲ φαιινόμενα,

Ἐν Χριστοῦ μελέεσσι τὰ τίμια, τίς κεν ἐνίσποι

Σφραγιδας ἀθανάτου, κάλλεα σαρκοφόρα;»

ἦτοι «Τὸν Ῥήγιον, ὅστις ἀνήλθεν ὑψηλά, τὸν Λεόντιον, τὸν Ἡλιόδωρον,

Οἵτινες τῆς σοφίας τοῦ Χριστοῦ ἔχουσι τὸ ἄκρον γέρας,

Καὶ ἄλλους μεταξὺ ἀνδρῶν ἀπαιδευτῶν ἄστρα φωτεινά,

Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν θνητῶν οὐδόλως φαιινόμενα,

Τὰ τίμια μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ, τίς δὲν ἤθελε προσαγορεύσει

Τὰς σφραγιδας τοῦ ἀθανάτου (Θεοῦ,) τὰ σαρκοφόρα κάλλη;»

Ἀνωτέρω ἐδικαιολογήσαμεν τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν περὶ συγγενείας τούτων πρὸς τὸν Ἀστέριον, ἐφ' ὅσον ἐν στίχῳ 194 ὁ Γρηγόριος μνημονεύει «ἠδὲ κασιγνήτων τῆς ἱερῆς τριάδος», ἦτοι «τῆς ἱερᾶς τριάδος τῶν κασιγνήτων (ὁμαίμων) ἀδελφῶν» τοῦ Ἀστερίου, παρεμβάλλεται δ' εἶτα ἐν παρενθέσει τὸ ὄνομα τοῦ Μακροβίου καὶ Φιλαδελφίου καὶ μετὰ τούτους ἡ τριάς τῶν ἀνωτέρω, πιθανώτατα, ἀδελφῶν. Πάντως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχομεν ὅτι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι συγγενεῖς τοῦ Γρηγορίου θὰ ἦσαν. Ὁ Γρηγόριος ἐν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις ὑμνεῖ τὸ ὕψος τῆς κατὰ Χριστὸν σοφίας, εἰς ἣν ἀνήχθησαν διὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ ἐναρέτου αὐτῶν βίου οἱ τρεῖς οὗτοι ἄγιοι ἄνδρες, ἀποβάντες «φωτεινὰ ἄστρα» μεταξὺ

«ἀνδρῶν ἀπαιδευτῶν», ὅπερ ὑποδηλοῖ νομίζω, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἐν ἀγροικίαις ὡς ἱερατικοὶ θὰ ἔδρασαν.—Περὶ Ῥηγίνου καὶ τὰδε ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ περιφῆμῳ Διαθήκῃ αὐτοῦ¹: «Ἔτι βούλομαι κατασχεῖν τὸν κληρονόμον μου Γρηγόριον τὸν διάκονον, ἅμα τῷ μονάζοντι Εὐσταθίῳ, τοὺς γενομένους ἐκ τῆς οἰκίας μου ποτε, κτῆμα ἐν Ἀριανζοῖς, τὸ ἐκ τῶν Ῥηγίνου κατελθὸν εἰς ἡμᾶς». Δὲν παρέχει περισσοτέρας εἰδήσεις ἐπὶ τοῦ πράγματος ὁ Γρηγόριος διὰ νὰ μάθωμεν πῶς τὸ ἐν Ἀριανζῷ κτῆμα περιῆλθεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Γρηγορίου ἐκ μέρους τοῦ Ῥηγίνου παραχωρηθὲν ἢ ἄλλως πως κτηθέν. Πάντως καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑποδηλοῖ ἐμμέσως τὸν στενὸν τοῦ Γρηγορίου δεσμὸν πρὸς τὸν Ῥηγίνον.

Συστατικὴν ὑπὲρ τοῦ Λεοντίου ἐπιστολὴν ὁ Γρηγόριος ἐπεστείλατο πρὸς τὸν Praefectus Cappadociae Ὀλύμπιον, ὃν πολλάκις ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, ἥτοι τὴν ὑπ' ἀριθ. ΡΜΓ'² ἐπιστολὴν, ἐν ἔτει 382, ἵνα μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, βεβαρημένου ὄντος ὑπὸ σοβαρᾶς κατηγορίας. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Λεόντιος ἦτο τότε «πρεσβύτερος». Ποῦ ὅμως, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Ἴδου καὶ τὸ κείμενον: «Τί το πολλὰ παθεῖν καὶ τὸ εὖ παθεῖν τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται; διδάσκει φιλάνθρωπίαν καὶ κλίνει τοῖς δεομένοις. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον παιδεύμα πρὸς τὸ ἐλεεῖν, ὡς τὸ προλαβεῖν χρηστότητα. Τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν' ἔμαθον τὸ συμπαιθεῖν ἐξ ὧν ἔπαθον. Καὶ ὁρᾷς τὸ ἡμέτερον μεγαλόψυχον; αὐτὸς χρῆζων τῆς σῆς ἡμερότητας ἐν τοῖς ἐμοῖς πράγμασιν, ὑπὲρ ἄλλων πρεσβεῦω καὶ οὐ δέδοικα μὴ δαπανήσω σου τὸ φιλάνθρωπον ἐν τοῖς ἄλλοτρίοις. Γράφω δὲ ταῦτα ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου Λεοντίου, εἴτ' οὖν ποτὲ πρεσβυτέρου' ὅς εἰ μὲν ἄξια πέπονθεν ὧν πεποίηκεν, ἐνταῦθα στῶμεν, μὴ τὸ ὑπερβάλλον ἀδικία γένηται. Εἰ δέ τι τῇ τιμωρίᾳ προσχρεωστεῖται καὶ οὕτω τοῖς ἁμαρτήμασι τὰ τῆς ὕβρεως ἀντισώθη, τοῦτο ἡμῖν συγχώρησον καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῷ βήματι καὶ τῷ κοινῷ συλλόγῳ τῶν ἱερέων, οἷς ποτὲ συνηρίθμηται καὶ εἰ νῦν ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀπέφηγεν, οἷς τε πεποίηκεν, οἷς τε πέπονθεν. Εἰ μὲν οὖν πείθομεν, τοῦτο ἄριστον' εἰ δὲ μή, προσάγομέν σοι πρεσβευτὴν αἰδεσιμώτερον, τὴν κοινωνόν σοι καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς εὐδοχίας». Ὡς βλέπει πᾶς τις τὸ παράπτωμα, εἰς ὅπερ περιέπεσον ὁ «ποτὲ» πρεσβύτερος Λεόντιος πρέπει νὰ ἦτο μέγα, ὥστε ὁ ἴδιος νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὡς ἐκπεσόντα τοῦ ἀξιώματος τοῦ «πρεσβυτέρου». Ὁ καλὸς κἀγαθὸς Γρηγόριος μεσιτεύει ἐν τούτοις ὑπὲρ τοῦ βαρέως παραπεσόντος συγγενοῦς του καὶ μὲ τρόπον λεπτὸν καὶ εὐγενῆ ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀρχοντος Ὀλυμπίου ὑπὲρ τοῦ Λεοντίου, νὰ διεγείρῃ δ' ἅμα τὰ φιλάνθρωπα τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ χρηστότητος συναισθήματα τούτου ὑπὲρ τοῦ

1. Migne, PG 37, 392.

2. Migne, PG 37, 244/5.

ἐν ταπεινώσει τὴν βοήθειάν του ἑξαιτοῦντος Λεοντίου. Ποῖον τὸ παράπτωμα καὶ τίς ἡ τιμωρία, ἢ τῷ Λεοντίῳ ἐπιβληθεῖσα καὶ ὑπὸ τίνος, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Τὸ μέγα ἐν τούτοις ἐνδιαφέρον τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τοῦ Λεοντίου, δεικνύει πόσον στενοὺς δεσμούς φιλίας ἢ συγγενείας εἶχεν οὗτος πρὸς τὸν Λεόντιον.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΙ ΠΙΘΑΝΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

1. Εὐσέβιος καὶ Βασίλισσα

Εἰς Εὐσέβιον καὶ Βασίλισσαν ἀφιέρωσεν ὁ θεὸς Γρηγόριος τὸ ὑπ' ἀριθ. ΡΚΑ' Ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα¹, ἔχον οὕτω :

*«Εὐσέβιος, Βασίλισσα, μεγακλέες ἐνθάδε κεῖνται
Ξωλῶν ἡγαθέων θρέμματα Χριστοφόρα,
Καὶ Νόννης ζαθέης ἱερὸν δέμας. Ὅστις ἀμείβεις
Τούσδε τάφους, ψυχῶν μῶοε τῶν μεγάλων»,*

ἦτοι
*«Ὁ Εὐσέβιος καὶ ἡ Βασίλισσα, οἱ ἐνδοξοὶ, ἐνθάδε κεῖνται
Βαρβάρων ἀγαθῶν θρέμματα Χριστοφόρα,
Καὶ τῆς ἀγιωτάτης Νόννης τὸ ἱερὸν σῶμα. Σύ, Ὅστις ἀμείβεις
Τοὺς τάφους τούτους, μνήσθητι καὶ τῶν μεγάλων ψυχῶν».*

Ἐκ τοῦ ἐπιταφίου τούτου ἐπιγράμματος τὰς ἐξῆς εἰδήσεις δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν περὶ Εὐσέβιον καὶ Βασίλισσης: α) Ἐφ' ὅσον ἀμφοτέροι συνδέονται ἐν τῷ ἐπιγράμματι, δυοῖν θάττερον, ἢ σύζυγοι ἦσαν ἢ ἀδελφοί· β) οὗτοι χαρακτηρίζονται «ἐνδοξοὶ» μὲν, διὰ τὸν ἐνάρετον καὶ κατὰ Χριστὸν βίον αὐτῶν, πλὴν ἀλλ' ὁμως καὶ «Ξωλῶν ἡγαθέων θρέμματα Χριστοφόρα», ἦτοι ἀγαθὰ θρέμματα καὶ Χριστοφόρα, τὴν καταγωγὴν ὁμως ἔλκοντα ἐξ ἔθνους βαρβάρων. Τί ἄρα γε νὰ ὑπονοῆ ὁ θεὸς Γρηγόριος; Μήπως ὅτι ἔθνικαὶ ὄντες τὸ πρότερον, ἐδέχθησαν εἰτα τὸ βάπτισμα, ἀναδειχθέντες πρότυπα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἢ μήπως κατὰ κυριολεξίαν δέον νὰ ἐκληφθῆ ἢ φράσις, ὁπότε πρέπει νὰ θεωρήσωμεν αὐτοὺς καταγομένους ἐξ ἔθνους βαρβαρικοῦ, ἦτοι ἐξ Ἀρμενίας, ὡς ὁ Γρηγόριος εἶδιζε νὰ χαρακτηρίζῃ ταύτην; Μετὰ βεβαιότητος δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν ὑπὲρ οὐδετέρας τῶν ὑποθέσεων τούτων. γ) Καὶ οἱ δύο φαίνεται ὅτι ἐτάφησαν ἐν τῷ τάφῳ τῆς «Νόννης ζαθέης», ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ παρεμβολὴ τοῦ ὀνόματος τῆς εὐσεβειστάτης μητρὸς τοῦ Γρηγορίου. Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε ἔχομεν προδῆλως συγγένειαν τῆς Νόννης πρὸς τὸν Εὐσέβιον ἢ τὴν Βασίλισσαν, ἢ καὶ πρὸς ἀμφοτέρους, ἂν, ὡς εἶπομεν, ἀδελφοὶ καὶ οὐχὶ σύζυγοι θεωρηθῶσιν. Ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Νόννης, τῆς ἀγιωτάτης τοῦ θεοῦ

Γρηγορίου μητρος, ουδεμία, πέποιθα, ἀμφιβολία, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπίθετον «ζαθέη» πάντοτε ὁ Γρηγόριος ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἐνάρετον αὐτοῦ μητέρα χρησιμοποιεῖ. Πρβ. π.χ. τὸ Ἐπιτ. ΟΕ' ¹ «Σοί, Νόννα ζαθέη» καὶ ΟΖ' ² «ἜΩ Νόννης ζαθέης τετραυμένα γυῖα πόνοισι» καὶ 94 ³ «Μῆτερ ἐμή, σὺ δ' ἔδωκας ἀγνὸν βίον» καὶ πλειστάκις ἀλλαχοῦ, ἔνθα μνειαν τῆς ἑαυτοῦ μητρος ὁ Γρηγόριος ποιεῖται. Δυστυχῶς ουδεμίαν ἄλλην εἶδησιν ἄλλοθὲν ποθεν ἔχομεν περὶ Εὐσεβίου καὶ Βασιλίσσης, ἔπεται δ' ἐκ τούτου ὅτι πρέπει ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὰ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐπιγράμματος ὑπαινισσόμενα.

2. Γεώργιος

Καὶ περὶ τοῦ Γεωργίου τούτου ουδεμίαν ἐτέραν εἶδησιν ἔχομεν, ἐκτὸς τοῦ εἰς αὐτὸν ἀφιερωθέντος Ἐπιταφίου ἐπιγράμματος ὑπ' ἀριθ. ΡΚΒ' ⁴, ἔχοντος οὕτω :

«Καὶ σὺ, Γεωργίω φίλον δέμας, ἐνθάδε κείσαι,

Ὅς πολλὰς Χριστῷ πέμψας ἀγνὰς θυσίας,

Σὺν δὲ κασιγνήτῃ σῶμα, φρένας, ἢ Βασίλισσα

Ἐνθὸν ἔχει μεγάλη καὶ τάφον, ὡς βίοντον»,

ἦτοι

«Καὶ σὺ, τοῦ Γεωργίου ἀγαπητὸν σῶμα, ἐνθάδε κείσαι,

Ὅστις πολλὰς τῷ Χριστῷ ἀγνὰς θυσίας ἔπεμψες.

Μαζὶ δὲ ἡ ὄμαιμος ἀδελφή, ἢ Βασίλισσα, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν

Κοινὸν ἔχει, ἢ μεγάλη, καὶ τὸν τάφον, ὅπως τὸν βίοντ.»

Ἴδου καὶ αἱ ἡμέτεραι παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα, τὰ ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου συναγόμενα. Ἐν πρώτοις λεχθήτω ὅτι, κατὰ τὴν παρὰ Migne ⁵ σημειώσιν, τὸ μὲν εἰς Εὐσεβίον καὶ Βασίλισσαν ἐπίγραμμα ἐγράφη ἐν ἔτει 382, τὸ δὲ εἰς Γεώργιον, ἐν ἔτει 384. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βασίλισσα οἶονεὶ ὑποδέχεται ἐν τῷ ἰδίῳ οἰκογενειακῷ τάφῳ τὸ τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Γεωργίου. Περαιτέρω καὶ ταῦτα καρπούμεθα ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος περὶ Γεωργίου: α) Διὰ τὸ λέγεται ὅτι ὁ Γεώργιος «πολλὰς Χριστῷ πέμψας ἀγνὰς θυσίας», σημαίνει, νομίζω, ὅτι οὗτος τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα περιεβλήθη καὶ ὡς ἱερατικὸς ἐτελεύτησεν· β) ὁ Γρηγόριος καλεῖ τὸν Γεώργιον «φίλον δέμας», φράσιν, ἣν κυρίως χρησιμοποιεῖ ἐπὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ· γ) ἡ Βασίλισσα ῥητῶς καλεῖται ἐν τῷ ἐπιγράμματι «κασιγνήτη», ἦτοι ὄμαιμος ἀδελφὴ τοῦ Γεωργίου. Διὰ τὸ μὴ ἀναφέρεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐσεβίου, πιστεύω ὅτι οὗτος δὲν ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, ἀλλὰ μᾶλλον σύζυγος

1. Migne, PG 38, 50 καὶ 51.

2. Ἐνθ' ἀν.

3. Migne, PG 38, 58.

4. Migne, PG 38, 76.

5. Ἐνθ' ἀνωτ.

τῆς Βασιλείσεως· καὶ δ) ὁ τε Γεώργιος καὶ ἡ Βασίλισσα ὑμνοῦνται διὰ τὸν ἐνάρετον αὐτῶν βίον: «Ἐυνὸν ἔχει μεγάλη καὶ τάφον, ὡς βίον». Ἡ μόνη δὲ ἔνδειξις συγγενείας τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὴν Βασίλισσαν καὶ ἄρα καὶ πρὸς τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Εὐσέβιον παραμένει ἡ παρεμβολὴ τοῦ ὀνόματος τῆς «Νόννης Ζαθέης» ἐν τῷ ἐπιγράμματι καὶ ἡ φιλόφρων φράσις τοῦ Γρηγορίου περὶ Γεωργίου «φίλον δέμας», ἣν ἐπὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ συνήθως καὶ κυρίως ὁ μέγας πατὴρ χρησιμοποιοεῖ.

3. Φιλτάτιος ὁ Νεώτερος

Εἰς Φιλτάτιόν τινα νεώτερον ἀφιέρωσεν ὁ Γρηγόριος τὸ ὑπ' ἀριθ. ΡΚΑ' ¹ 'Επιτάφιον ἐπίγραμμα, ἔχον οὕτω:

«*Ἦιδεον μεγάλοιο μέγαν κοσμήτορα λαοῦ,*

Χθῶν ἱερῇ κεύθῳ Φιλτατίοιο δέμας»,

ἦτοι «*Τὸν νέον (τὸν ἄγαμον) τοῦ μεγάλου, ὅστις κοσμήτωρ τοῦ λαοῦ*

[ἐγένετο

Ἐγὼ τὸ ἱερὸν χῶμα κρύπτω τὸ σῶμα τοῦ Φιλτατίου».

Ἄγνωστον πότε ἐγράφη τὸ παρὸν Ἐπίγραμμα. Ἡ ὁμωνυμία ἐν πρώτοις τοῦ «ἠϊδέου», ἦτοι νεαροῦ καὶ ἀγάμου Φιλτατίου πρὸς τὸν μέγαν «κοσμήτορα λαοῦ», τὸν μέγαν Φιλτάτιον, τὸν πάππον τοῦ θείου Γρηγορίου, παρέχει ἰσχυρὸν τεκμήριον διὰ τὸ ὑποθέσωμεν ὅτι συγγενῆς καὶ δὴ καὶ στενὸς τοῦ Γρηγορίου καὶ οὗτος θὰ ἦτο. Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι τὸ ὄνομα Φιλτάτιος παρὰ τῷ Γρηγορίῳ ἐκ Διοκαιοσαρείας ἔλκει τὴν καταγωγὴν καὶ δι' αὐτοῦ ὁ εὐγενῆς γενέτης, ὁ τῆς ἀγίας ῥίζης πρώτος καρπὸς ἐπονομάζεται, ἦτοι ὁ πατὴρ τῆς εὐσεβεστάτης τοῦ Γρηγορίου μητρὸς Νόννης, ὁ πάππος τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου. Οὐδεὶς λοιπὸν ἄλλος ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Γρηγορίου θὰ ἐκαλεῖτο διὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ εὐγενοῦς τούτου ὀνόματος, ἦτοι Φιλτάτιος, ἂν μὴ εἴλκε τὸ γένος ἐκ τοῦ μεγάλου προγόνου, τοῦ καὶ ὁμωνύμου αὐτοῦ. Καὶ ἡ φράσις «Χθῶν ἱερῇ» πιστεύω ὅτι τοιοῦτό τι ὑποδηλοῖ, ἦτοι τὸν τάφον, ἐν ᾧ πάντες οἱ τοῦ οἴκου τοῦ Γρηγορίου συγγενεῖς ἐναπέκειντο καὶ ἐν ᾧ καὶ τὸ «Φιλτατίοιο δέμας» τοῦ νεωτέρου ἐναπετέθη.

4. Γρηγόριος ὁ νεώτερος

Εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν γραφὴν ἀπόκειται τὸ ὑπ' ἀριθ. ΡΚΕ' Ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα ² εἰς Γρηγόριον τὸν νεώτερον, ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ συνταχθέν. Ἐχει δ' οὕτω:

«*Γρηγόριον μήτωρ, ἱερεὺς μέγας, ἐνθάδ' ἔθηκεν,*

Γρηγόριος, καθαροῖς μάρτυσι παρθέμενος

1. Migne, PG 38, 77.

2. Migne, PG. 38, 77/8

*Ἡΐθεον, θαλέθοντα, νεόχορον. Αἱ δὲ πάροιθεν
 Τῆς γηροτροφίης ἐλπίδες εἰσι κόνις»,
 ἦτοι «Τὸν Γρηγόριον ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος, ὁ μέγας ἱερεὺς, ἐνθάδε
 [ἔθνηκεν,
 ὁ Γρηγόριος, πλησίον τῶν ἀγῶν μαρτύρων τοποθετήσας
 Τὸν νεαρόν (τὸν ἄγαμον), τὸν θάλλοντα, τὸν ἄρτι γενειάσκοντα.
 Αἱ δὲ πρότερον
 Τῆς γηροτροφίας ἐλπίδες εἶναι νῦν κόνις».*

Σαφῶς ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ τούτῳ δηλοῦται ὁ τοῦ Γρηγορίου συγγενικὸς δεσμὸς πρὸς τὸν Γρηγόριον τὸν νεώτερον. Ὁ θεῖος Γρηγόριος ὀνομάζει ἑαυτὸν «μήτρως», ἦτοι πρὸς μητρὸς θεῖον τοῦ προώρως τελευτήσαντος ὁμωνύμου αὐτοῦ Γρηγορίου. Οὐδεμία δ' ἄλλη δύναται νὰ εἶναι λοιπὸν ἢ μήτηρ τοῦ νεαροῦ Γρηγορίου, ἢ ἡ διαβόητος ἀδελφὴ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου Γοργονία. Περαιτέρω ὁ θεῖος Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀπροσοδοκῆτως καὶ τοσοῦτον προώρως ἀποβιώσαντος νεαροῦ ἀνεψιοῦ του ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μεταξὺ τῶν καθαρῶν καὶ ἀγῶν μαρτύρων νὰ τοποθετῆ τοῦτον. Ἐπ' αὐτὸν δ' ὁ θεῖος πατὴρ ἐστήριξε πάσας τῆς γηροκομίας του τὰς ἐλπίδας, ἀλλὰ μοῖρα κακὴ ἀφῆρπασεν ἐντελῶς προώρως τὸν «Ἡΐθεον, θαλέθοντα, νεόχορον», ἦτοι «τὸν νεαρόν, τὸν θάλλοντα, τὸν ἄρτι γενειάσκοντα». Ὁ τελευταῖος δ' οὗτος στίχος πληροφορεῖ ἡμᾶς ἐμμέσως καὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ προώρως ἀποβιώσαντος νεαροῦ Γρηγορίου. Διὰ νὰ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ θείου Γρηγορίου ὁ ἀποθανὼν ἀνεψιὸς αὐτοῦ «νεαρός, θάλλον τῇ ἡλικίᾳ, καὶ μόλις ἀρξάμενος τοῦ γενειάσκειν», θὰ ἦτο ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡβης αὐτοῦ, ἦτοι 15—20 ἐτῶν, ὅτε ἐτελεύτησε. Δυστυχῶς οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῶν ἔργων του ὁ Γρηγόριος ποιεῖται μνεῖαν τοῦ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ του. Καὶ ἡ ὁμωνυμία τοῦ προώρως τελευτήσαντος νεανίου πρὸς τὸν μέγαν θεῖον αὐτοῦ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, δεικνύει ὅτι στενὸς συγγενείας δεσμὸς συνέδεε τούτους καὶ ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ νεαροῦ Γρηγορίου διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἤθελον νὰ τιμῆσωσι τὸν μέγαν καὶ ἔνδοξον θεῖον του, ἦτοι αὐτὸν τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν.

Οὕτως ἐπερατώσαμεν τὰ ἐκ τῆς ἀναλύσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ περιφήμου Ἐπους τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἑλληγιον δυνάμενα νὰ καρπωθῶσι τεκμήρια τῆς ἐξιχνιάσεως τοῦ συγγενικοῦ δεσμοῦ τοῦ μεγάλου καὶ ἔνδοξου ἡμῶν πατρὸς πρὸς τὰ ἐν τῷ Ἐπει τούτῳ ἀναφερόμενα πρόσωπα. Πολλάκις εὐρέθημεν εἰς τὴν ἀδήριτον καὶ ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ εἰκοτολογῆσωμεν. Οὐχ ἦττον καὶ τότε μικρὸς τις τοῦλάχιστον ὑπαινιγμός, ὑποκρυπτόμενος ἐν τῇ συνωνυμειωμένῃ καὶ σκιωδῶς διατετυπωμένῃ φράσει τοῦ Γρηγορίου, παρώτρυνεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γνώμης, ὥστε τὸ εἰκοτολογεῖν ἢ πιθανολογεῖν νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ αὐθαίρε-

τον δικαίωμα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἠτιολογημένη σκέψις, συναγομένη ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ θείου πατρὸς. "Αν που ἐσφάλλομεν, καὶ τοῦτο ἀνθρώπινον. Πάντως πιστεύω ὅτι τοῦλάχιστον προσήγγισα ἱκανῶς ἐν τῇ ἐρευνῇ μου πρὸς τεκμηρίωσιν τοῦ θέματός μου καὶ ἴχνησιν τῶν συγγενῶν, τῶν πληθῶν τοῦ θείου πατρὸς, οἵτινες βίον ἀρετῆς καὶ κατὰ Χριστὸν ἐπιδείξαντες, ὑπόδειγμα τῷ ὄντι ἑαυτοὺς αἰώνιον κατέστησαν εἰς πάντας τοὺς εὐσεβῶς καὶ ἐναρέτως ζῆν ἐπιποθοῦντας. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ θαυμαστόν, ὅτι δηλ. ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οἴκου, τοῦ οἴκου καὶ τοῦ γένους τοῦ μεγάλου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τοιαύτη καὶ τηλικαύτη πλειὰς κληρικῶν καὶ ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν καὶ ἀληθῶν χριστιανῶν καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν ἀπέρρευσεν.

Περὶ ἐτέρων τινῶν προσώπων π.χ. Ὀλυμπίου, Παλλαδίου, Φορτουνάτου, Προνοῖου κλπ. κλπ., περὶ ὧν ἐκφράσεις οἰκείας μὲν καὶ φιλικωτάτας χρησιμοποιοεῖ ὁ Γρηγόριος ἐν τε ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῖς Ἐπεσι, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν οὐδὲ πιθανὴν γνώμην περὶ συγγενείας ἢ μὴ τούτων πρὸς τὸν μέγαν Γρηγόριον, ἐφ' ὅσον οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον, τὸ ὁπωσοῦν σαφές, ἢ ἔστω καὶ ἀπλήν πιθανότητα δυνάμενον νὰ ἐγείρῃ, παρέχεται ὑπὸ τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς. Ἐν τούτοις καὶ ὅσον τὰ ὀνόματα ἐκ τοῦ ὄντως ἱεροῦ γένους τοῦ θείου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἀνωτέρω ἔγνωμεν καὶ τὴν δρᾶσιν καὶ τὸν βίον τὸν ἐνάρετον καὶ χριστιανικὸν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ θείου πατρὸς στηριζόμενοι, ἱστορήσαμεν, εἶναι εἰς ἀριθμὸν μὲν οὐδαμῶς εὐκαταφρόνητα, τὰ πλεῖστα δὲ ἅγια τῇ ἀληθείᾳ πρότυπα εὐσεβείας, παιδείας καὶ ἀρετῆς. Καὶ θαυμάζει τις καὶ ἔξαπορεῖ πῶς ἐκ μιᾶς καὶ μόνης ῥίζης, τῆς ὄντως ἁγίας καὶ ἱερᾶς ῥίζης τοῦ ἱεροῦ ζεύγους Φιλτατίου καὶ Γοργονίας τοσοῦτον εὐκαρπον καὶ παμμέγεθες δένδρον γένους ἐφύη, ὥστε νὰ παραγάγῃ τοσοῦτον πλουσίους καὶ εὐχύμους καρπούς, ἀνδρας δηλονότι καὶ γυναῖκας καὶ παρθένους καὶ ἀσκητὰς καὶ ἱερεῖς καὶ ἱεράρχας, ἐν παντὶ καλῶ προκόψαντας καὶ καθαρὰ πρότυπα χριστιανικῆς παιδείας καὶ ἀρετῆς ἑαυτοὺς ἀναδείξαντας διὰ πάσας τὰς γενεάς!